

Gyűjtő: GOSZTONYI ZOLTÁN
Gyűjtés ideje: 2006.

TART.

<u>SAENT LÁSZLÓ' ILOTTILÖK</u>																							
_____																							
21 lap																							
LOGIC	<table border="1"><tr><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td><td> </td></tr></table>																						

Földrajzi mutató: VÁPOSNA'V

Számmutató: XV, B

Szent László ivótülok

készítette: Gosztonyi Zoltán
KAPOSVÁR
2006

TARTALOMJEGYZÉK

A CÍMERES SZARVÚ MAGYAR SZŰRKEMARHA	3
MAGYAR SZŰRKEMARHA A KÁRPÁT-MEDENCÉBE VALÓ KERÜLÉSE.	3
A SZARV SZÍNE.....	4
SZARV ALAKJA.....	4
A SZARUTŰLŐK	7
SZENT LÁSZLÓ BŐÉGSZARU.....	10
TŰLÖK, IVÓTŰLÖK, BŐÉGSZARU, RYTHON.....	10
A BRONZ LÓ.	11
A TŰLÖK RAJZAI.	12
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS A FÉM-MUNKÁKBAN SEGÍTŐKNEK.	18
ÖSSZEFOGLALÓ.....	19
IRODALOMJEGYZÉK.	20

A címeres szarvú magyar szürkemarha¹ (Bos taurus primigenius podolicus)

Magyar szürkemarha a Kárpát-medencébe való kerülése/

A szakemberek között máig vitatott, a magyar szürkemarha Kárpát-medencébe való kerülése. Feltételezések szerint, a Pannon-medencében honos őstulok (Bos taurus primigenius typicus) keresztezése a Kárpátokon kívülről érkező egyedekkel, vezetett a magyar szürkemarha fajta kialakulásához.

Ezeket az egyedeket a honfoglalók hozták magukkal Belső-Ázsiából, hiszen az időszámításunk előtti kínai festményeken és szobrokön egyértelműen a magyar szürkemarha őse látható a mainál valamivel, kisebb szarvval. Hogy kik hozták be a Kárpát-medencébe, a hunok, az avarok vagy a honfoglaló magyarok, nem eldöntött.

A másik vélemény szerint a mediterrán területekről való beszármazás is lehetséges. Gondoljunk itt a bika kultuszok ismert területeire Egyiptom, Kréta.

Őseink korábbi szálláshelyein a szarvasmarha előfordulása a birka és a kecske után a második helyen állt. A magyar szürkemarha tartására több mint ötven sajátos ősi szavunk van (sőre, göboly, gulya, meddögulya, tinógulya, számadógulyás, tehéncsordás, bika, ökör, tinó, ünő, borjú, sajt, túró, író, köpű stb.). Ezek a szavak a magyarság több ezer éves szarvasmarha-hagyományában gyökereznek.

A szarvasmarha a nagyállattartó népek számára jelentős szerepet játszik. Teje kicsapatva, erjesztve vagy túróként valamint húsa élelemként szolgált. A 160-170 cm-es marmagasságú állat testi erejét őseink a földművelésnél (szántás, boronálás, betakarítás, malomhajtás stb.) és ökrösszekerek vontatásánál használták fel.

A magyar szürkénél jellegzetes az ivarjelleg; a tehének általában szürkésbékek, a borjak pirók, a bikák daruszínűek. Feltűnő a bikák rigószája és az ókula. Legszebb, legnemesebb fejforma a majdnem egyenes profilvonalú fej, széles homlokkal és fejtetővel, kissé kiálló szemboltokkal. A tehének és a bikák szarva egyaránt 50-70 cm, az ökröké viszont akár méteres is lehet, de fontos még a színe, vastagsága, alakja, felülete és keresztmetszetének alakja. Általában a hosszú szarvat kedveljük.

A tehének tömege 550-600 kg, a bikáké 700-900 kg.

A fajta kiváló igavonó, tejtermelése csekély. Tejének kazein-összetétele optimális, zsírtartalma 5% fölötti. Későn, 3-4 évesen érő fajta. Húsa egyedülállóan finom, koleszterin szegény, ízletes. Jó gulyakészességű, igen intelligens, rideg tartású igénytelen állat, a betegségekkel szemben ellenálló, könnyen ellik.

Ez az állat mindenütt megélt, mindent megevett, füvet, nádat, sást, szittyót, télen pedig akár a hó alól is kiszedte az avart. Az erek és fokok táplálta dús legelőkön meghízott állatokat Szent Vitus napja körül, egyenesen a pusztáról, lábon hajtották Bécs, München, Strasburg, Velence piacáig. Sokszor ezrével úsztatták át őket a Dunán, szinte veszteség nélkül. Az 1560-as év egyetlen napján 7418 marhát szállítottak át a váci réven. Szürkemarha exportunk a XIV. századtól a XVI.

¹ www.szurkemarha.hu/gyik.htm

századig évi 70-80 ezer darab volt. A változás csak a XVIII. században történt, amikor a Monarchia területére több tejet adó, de nem a Kárpát-medencéhez adaptálódott fajtákat hoztak be. A trianoni megcsonkított területen a szürkemarha állomány még 33 % volt, 1938-ban ez 11,5%-ra, 1942-ben 10%-ra csökkent és ma 1 % alatti. Jelenleg géntartaléknak minősül. Ezek az állományok gazdaságokban, nemzeti parkokban (Hortobágy, Bugac, Hanság Dráva-mente stb.), vadasparkokban, állatkertekben és néhány nemzeti elkötelezettségű megszállott gazdánál várják annak az idejét, amikor újra a minőség kerül a mennyiség előterébe.

Számos dolog összefügg ősi szarvasmarha-tartásunkkal: az igaerő, a trágya, a tejtermék, a külterjes tartás, az erdei tisztások kihasználása, az irtás, a gulyás hivatásra való nevelése és annak családokban való öröklődése, a téli takarmány begyűjtése, tárolása, adagolása, az állatok tisztántartása, a borjak elválasztása, a szarvak megformálása, a tejtermékek elkészítése stb.

Ennek a tudásnak, őseink, a kor világszínvonalán, birtokában voltak.

A szarv színe.

A szarv-közép színe többnyire fehér, a hegye felé eső kb. egyharmada fekete. A szarvtő többnyire piszkos fehér. A borjak és növendékek szarva sötétszürke. Két és fél-három éves kor körül kezd tisztulni és három és fél, négy éves korra alakul ki a szarv végleges színe. Az éves növendék szarva sötétszürke. A két évesek szarvának töve már rózsaszínes vagy vöröses foltokkal sejteti a majdani fehér szarvat. Három éves üszökön már meg lehet állapítani a szarv színét, de véglegesen csak 4 éves korra tisztul le. A szarv végén van egy szarugöcs, amikor ez eltűnik, akkor mondhatjuk teljesen letisztultnak a szarvat.

A szarvon előfordulnak eltérő és hibás színeződések. Ha a felső egyharmadánál mélyebben húzódik le a szarvvég fekete színe, akkor mélyen kormoltnak, ha pedig a szabályosnál rövidebb a fekete szín, magasan meszeltnek nevezzük. Egyik sem kedvelt színeződés, azonban a fajtában megtalálható változatossághoz tartozik. Magyar teheneink között jelenleg elég sok a zöldszarvú. Ha a szarv ezt a szürkés zöld színeződést mutatja, nem beszélhetünk fajtajelleg hibáról. Ez inkább régi primitív tenyészetek jellemzője volt. Ha a zöld szarv szép fényes, olajos szarvnak nevezzük. Átmeneti színek is megkülönböztethetők: zöldes és nem egészen fehér szarv. Mindezeknél jobban kedveljük a fehér szarvat, mert ez a kultur változat, ez a szebb. A sárga szarv, fajta jelleghiba. Azt a szarvat, amelyen a zöld, vagy zöldes szürke rétegek váltakozva többszörös ismétléssel fordulnak elő, Debrecen környékén „kártyás” szarvnak nevezték.

Szarv alakja.

Az alföldi szürke marha tenyésztői sokszor előnyben részesítették a szép szarvú állatokat még gyengébb testalkat esetén is. Ez korábban nem volt helyes, de ma komolyan kell vennünk ezt a magyar marha esetében, mert a gulyák szépségét nagymértékben befolyásolja a szarv. A szépségre való tenyésztést pedig egyik tenyész célnak kell tekintenünk.

A bika szarva valamivel rövidebb, de ennek is meg kell haladnia a fej hosszát. Bikákon a túl hosszú szarv nem szép, mert a nemi jelleg rovására megy. A

tehenek szarva vékonyabb és hosszabb, a borjadzás következményeként beszűkülések jellemzik a szarv tövet. Leghosszabb, legnagyobb szarvai az ökröknek van. A herélt állatok sokkal jámborabbak, nem verekedősek, így a szarvak épen maradnak, nem utolsó sorban jól kocsizhatók. A túl vastag szarvat nehéznek, a vékonyat könnyűnek mondjuk. Szép az a szarv, amely először oldalra irányul és csak azután felfelé. A széles szarvtöből induló hosszú, harmonikus alakulású szarvakat nevezzük címeres szarvnak. Nem szépek azok a szarvak, amelyek a koponyából közvetlenül felfelé, vagy hátrafelé irányulnak.

A fontosabb szarvalakok a következők.

Azt a szarvat, amely oldalt nő és lefelé hajolva nem emelkedik a fejtető síkja fölé, bajusz szarvnak nevezzük. Ha az ilyen szarv rövid, csutak szarv a neve. A előbbi nem kedvelt, mert az állat fejének „buta kifejezést kölcsönöz”. A második fiatal állatok esetében kedvező, mert széles szarvtövet és szarvállást ígér.

A fejtető síkja fölé alig emelkedő és teljesen egyenes szarvat nyársasnak nevezzük. Nem kedvelt szarvalakulat.

Az ennél valamivel feljebb álló, szép és nagyon tág ívelésű szarvalakulás neve táblás szarv. Ez már nagyon kedvelt szarvalakulás, különösen a Királyhágón túl szerették nagyon az ilyen szarvú állatokat. Bikákon talán ez a legtetszetősebb alakulás.

Ha az ív valamivel szűkebb, a szarv tülkös. Ez többször szűk töből indul, ilyenkor nem kedvező szarvforma.

Ha a tülkös szarv szűk fej élből indul, és a hegye összehajlik, kukora szarv a neve. Ez szépséghiba.

Egyik legszebb szarvalakulás a csákó szarv. Ilyen szarvról akkor beszélünk, ha a széles szarvtöből vízszintesen induló szarv majdnem teljesen függőlegesen folytatódik és kifelé álló hegygel fejeződik be.

Ha a szarv középső szakasza nem függőleges, hanem kifelé hajlik, a gallyas szarv jön létre. Ez is szép alakulás és nagyon gyakori.

Villásnak az olyan viszonylag szűk szarvat nevezzük, amelyik előbb oldalt, majd kissé előre és fölfelé nő, és a szárai némileg párhuzamosak.

A szűk és hátrafelé irányuló szarvat kecske szarvnak nevezzük.

A hátra és lefelé irányuló bivalyszarv ritka és nem szép.

A lant alakú szarv lantszerűen kiöblösödve felfelé irányul és a hegye előtt összeszűkül, a végei pedig kifelé állnak. Ez csak akkor szép alakulás, ha elég széles az alapja és nagyon hosszú a szarv, többnyire azonban keskeny töből indul és nem elég hosszú, ilyenkor nem kedvelt alakulás.

Tulipán szarv olyan lantszarv, amelynek szárai nem hajlanak lantszerűen össze, hanem majdnem párhuzamosak és a végei szép, stilizált tulipán módjára kifelé hajlanak.

Balog szarvnak a részaránytalan szarvat nevezzük. Többnyire baleset folytán jön létre, lehet azonban öröklött is. Hibás alakulás.

Pödrött, pörge, sodró vagy sodrott szarvnak a csavarodott szarvat nevezzük. Ha ez csak kis mértékű, csavarodott szarvról beszélünk. Ha a fejtető széles és a szarvak hosszúak, ez nagyon szép alakulás is lehet. Szórványosan fordul elő.

A tiszta típusokon kívül természetesen nagyon sok átmeneti forma is előfordul. A szarv felületének a letisztulás után simának és fényesnek kell lennie.

A nem sima, lyukacsos, berepedezett szarvfelület neve pudvás, cserepes, hasadozó vagy molyos szarv is. Ezek közül leginkább a molyos elnevezést használják.

A szarv keresztmetszete mindig kör. Az ellaposodó keresztmetszet idegen vére utal. A magyar marhán szarvidomítót nem szoktak használni. A hároméves bikák szarvának hegyére szarvgombot helyeznek részben azért, hogy a bikák ne tegyenek kárt egymásban, részben pedig azért, hogy a szarv hegye a gyakori földhányás miatt ne rojtozódhassék.

vendég fűvókát, un. munstekli²-t. Ez készülhet a száru levágott saját anyagából, bodzafából vagy egyszerűen kölcsön veszik egy réztrombitából. A fűrt lyuk mérete is eszerint alakul, 4-25 mm. A nagyobb méretnél a fűrés több menetben készül.

A tülök anyagából (szaru), az ügyes kezűek, sótartót, fésűt, óraláncot és sok más apró tárgyat készítettek. A szaruanyag melegítés hatására alakítható, így a fésűket, hajcsatokat és a pipa szopóját (a csutorát) formázták. A tülök fehér anyagát ízlésüknek megfelelően díszítették. Faragták, spanyolozták, és különösen Somogyban karclozták és sárgították.

A faragás többnyire domború faragást jelent. Vannak áttört faragással készült szarutülkök, ezek többnyire a bravúros faragástechnika bemutatására szolgálnak, mert a kűrthöz, pláne az ivótülökhöz már semmi közük nincsen.

A spanyolozás, színes, viaszszerű anyaggal való díszítés, az avarkor óta alkalmazott technika. A spanyolviaszt saját recept szerint maguk készítették, méhviasz, gyanta és színező anyagokból. A berakásra gondolt felületet lemélyítik, lehetőleg meredek de még jobb, ha negatív oldalt faragva (alávágás) és ebbe melegítik bele a „spanyolviasz”-t. A „spanyolviasz” -szal való berakás, tülkőn nagyon ritkán alkalmazott technika, mivel nagyon sérülékeny. A leg gondosabb kivitelezés esetén is kipotyog a viasz a rugalmas szaruból.

A leggyakoribb a karclozással és sárgítással való díszítés mód, mely jellegzetessége a somogyi pásztorfaragásoknak.

A karclozás technikáját az alábbiak szerint alkalmazzák. A díszítendő felületet előrajzolják, megírják, majd kés hegyével a vonalakat bekarcolják. Biztos késvezetést igénylő munka, mivel téveszteni nem ajánlott. A karcokat aztán korommal kevert birkafaggyúval, pirított dióbéllel, esetleg más „koszolásra” alkalmas anyaggal bedörzsölik. A felületet a kés fokával átkotorják, hogy a kitüremkedett karcok visszanyomódjanak. Ekkor lehet még javítani, az észlelt hiányosságokat pótolni. A díszített felületet ronggyal felfényezik, polírozzák. A sárgítást a vérehulló fecskefü nedvével, az utóbbi időben műhely körülmények közt savazással készítik. Ezt, az ékszerészetben használatos töménységű királyvízzel

² A duda, a furulya és a kanásztülök: magyar hangszeres zene folklórja / szerk. Agócs Gergely. Bp. Planétás, 2001.

vagy salétromsavval való „kifestést” jelenti. A díszítésnek ez a része veszélyes, ugyanis a sav gőzének belélegzése, súlyos következményekkel jár. Igazából ezért is nem szívesen használt technika. A magyar szürkemarka szarvából készült tárgyak igen gazdag tárháza lelhető Somogyban. A szaruból készített tárgyairól elmondhatjuk, hogy praktikus, tetszetős, igényesen megdolgozott, használati eszközök és egy-egy szakma jellegzetes tárgyai. | ?

A tárgyak elkészítése és a díszítés alkalmazásának technikai tudása az első fontos lépés. A szellemiséggel való feltöltés a második, de talán ez a fontosabb. ?

A díszítésként használt rajzok sokszor mélyebb értelműek, mint azt első látásra gondolnánk, hiszen egy letűnt világ gondolatiságát képviselik. Az egykor egyértelmű jelentésekkel bíró, a kis közösség számára érthető jelrendszer az idők folyamán ellaposodott, de fogalmazhatnánk elegánsabban úgy is, hogy a feledés homályába vészett. Ha a rajzokat érteni akarjuk, vennünk kell a fáradságot és újra kell értelmeznünk a régiek szimbólumait az alkalmazott jelrendszert. Ez azok számára a legfontosabb, akik ezt a nyelvet használni, beszélni akarják. Kimondhatjuk bátran, hogy újra kell tanulnunk. Ehhez elengedhetetlenül szükséges, ismerni hagyományainkat a tárgyi és szellemi hagyatékot. ?

A szarutülök

Tanulmányaimból (a régészeti korokra) visszaemlékezve, régmúlt időkben használt tülkök képi és használati módja képződik emlékezetembe. *ne felel*

Harci kürtként hangjelzés volt a feladata, míg a közelmúltban a kanászok legelőre hívogató dallammal jelezték a konda vonulását. Somogyban, kürtöt a kondások még a 60-as években minden nap használtak. A kürtöt vállon átvetve, szájukkal lefelé-fordítva hordták. Díszített és díszítetlen darabok is használatban voltak. A tehetősebbek vagy az ügyes kezüek díszített tülökkel szolgáltak. A díszítmény olvasható volt a szemlélő számára. A díszes kürt elsődlegesen hatalmi jelképként fogható fel és ez maradt fenn a közelmúltig, mikor a kanászok, juhászok, gulyások szegődni mentek, jelvényeikkel, (faragott juháskampó, sallangos-ostor, díszes-kanászkürt) innepi viseletben, (cifraszűr, keményszárú csizma) felvonulva, jelképezve a szakmai ranglétrán elfoglalt helyüket. A tülök több funkciós eszközként a hangadás mellett, a szájnyílás bedugaszolásával ivótülökként is szolgált. Erre utal az ivó kürt szavunk is. Az ivótülkök használatakor, praktikus okokból, a szájnyílás felfelé áll, a díszített változatoknál, a díszítés is így olvasható, értelmezhető. *széles
bassor!*

A nagy mennyiségben hozzáférhető szarvak feldolgozására, iparszerűen, szakmák alakultak. Fésűsök, gombosok, csutorások, stb. Nagy számban használták ugyanezt a nyersanyagot maguk a pásztorok és a kézműves-mesteremberek. Ma is elakad a lélegzetem, ha egy nyers, szép tülök kerül a kezem közé. ?

A tülök formai megjelenéséből adódóan, legegyszerűbb a kürt, az ivótülök a tokmány újabb időkben a bögőkürt elkészítése, hisz a szarv külső, belső tisztítása után, kevés alakítással kész a szaru a használatra. A kürtnél a fúvóka kialakítása okozza a nehézséget. A belső hosszúság kimérése fölött kb. 5-8 cm-re, nagyon görbe szarunál 2,5-3 cm-re le kell vágni a tülök hegyét, hogy a közepet megkeresve meg lehessen fúrni. Ezután kerül kialakításra a fúvóka. Sok esetben használnak ?

Szent László bőségszaru.

Tülök, ivótülök, bőségszaru, rython.

Állatok tülkéből készített eszköz, ókori idők óta, hangadásra (kürt), és-vagy kultikus edényként (ivókürt, bőségszaru, rython), használt eszköz. Az tülök megléte és használata, sok esetben hatalmi szimbólumként, a nomád népek körében bizonyított³, s tovább élése a közelmúltig ismert. Aranylemezből készült változatai is a tülök formáját követik. Gondolok a nagyszentmiklósi vagy a kunbábonyi aranykincsek rythonjaira.

Elefánt agyarból készült Lél (Lehel) vezér ivókürtje, amely a hét törzs testvéri fogadalmának, a vérszerződésnek a szimbóluma. Ezt a gondolatot képviseli a kupa, a kehely, melyben az ostya Krisztus testévé, a bor Krisztus vérévé válik, így hirdeti a keresztény egyház a test-vér, a szeretet fogalmát.

A régi magyarok a magyar szentek közül legjobban szerették, legjobban tisztelték Szent László királyt, aki a somogyvári Bencés Apátság megalapításával kapcsolódik Somogyhoz.

„Ami jót, szépet és nemeset a nemzet önmagában sejt és érez, amire keresztény lelkülete vágyik, amiről nemzeti büszkeségében álmodik, azt mind e királyban találja fel, megdicsőülten.”⁴ „Amikor sírját 1192. június 27-én, a szentté avatás szertartásai közben, felnyitották, László király nyakában ereklyetartó aranyláncot találtak, ujján pedig zafirköves aranygyűrűt, de megvolt kétélű bárdja és ezüst kürtje is.”⁵

Az 1605. évi leltár szerint, az aranyozott ezüst kürt, melyet négy tagolt gyűrű három mezőre oszt, Szent László király harci kürtje.⁶ Ezért volt a hermája nyakába akasztva sok évszázadon át.

Ezer év távlatában, ezzel az ivótülökkel, akarom emlékémet megeleveníteni, életét, példának ajánlani a mai sokak számára.

³ Elvira H. TÓTH – Attila HORVÁTH: Kunbábony. Kecskemét 1992

⁴ BUNYITAY Vince váradi kanonok: Szt. László emlékezete. 1892.

⁵ BAKAY Kornél: Feltárul a múlt. Múzsák, 1989. 279-280.

⁶ GÁL Péter – MOLNÁR V. József: Idvezlégly kegyelmes Szent László kerály, Magyarországnak édes oltalma. Lénia, Érd, 1999. 190.

A bronz ló.

László királynak volt egy lova, szögnek⁷ hívták. Maga Bonfini feljegyzett egy korabeli hagyományt a csodálatos ménről: „Szent László lováról beszélnek némelyek, hogy nem annyira erőre és kitartásra volt kiváló, mint más természetes tulajdonságokra nézve. Ura minden intését, nógatását csodálatosan teljesítette, az ellenséget harapással, rúgással szokta megtámadni, gazdáját sohasem hagyta el, és a legnagyobb veszélyben is roppant ügyességet tanúsított.”⁸

Elmondható, hogy ez a ló, a népmeséink táltos-lova.⁹

A ló, nekünk Magyaroknak, a szabadság szimbóluma. Nélküle nem lehetett volna nagy távolságokat megtenni rövid idő alatt, ismeretlen helyeket bejárni megismerni, és így hazát keríteni sem. A nyereg és a kengyel hun találmány, melynek révén alkalmazhatták azt a bizonyos harc-modort, mely később „a Magyarok nyilaitól ments meg uram” szólás révén ~~megismert meg~~ ^{felismerette} Európában.

A ló a napot figyeli, minden zsigerével. A lóval a naphoz igazította életét a hajdan volt férfinép, az ember.¹⁰

Az égi nap-lovast befogadó, női princípiumokkal felruházott táltos-ló, révülő tekintetű, behúzott lábú, nyugalmat sugárzó bronz paripa. Lovasa a nap, így ő a sötétség, az éj királynője, erre utal a homlokát ékítő holdsarló. Őrzője a múltnak, szimbóluma a teremtésnek. Egy őszanya. Képes a semmiből csillagot, életet rúgni. A szerszámozottsága szerint honfoglaló.¹¹ Súlyánál fogva ellenpontozza az ivókürt díszített, mozgalmas görbe vonalát. Ez a bátor fél ló kerékben végződik, visszautalva római, kínai, mezopotámiai, harci lovakra. Színe, szög. Teste maga az ivótülök. A négy küllő osztotta kerék ősi föld szimbólum, párhuzamot mutat a Szent Korona alulnézeti képével,¹² ami átvezet Szent Lászlóhoz a „papkirályhoz”. A keréken, 2 x 12 dudor jelenti az időt, ami a tülök száján, koronáján megismétlődik. A pillanatot, melyben a nap elválik a földtől, a két kerék egymáshoz viszonyított elmozdulása szimbolizálja. A tülök itt csatlakozik a bronz-lóba. A tülkőn itt van színben átmenet, a fekete – fehér között. Ez a pirkadat, ez a kezdet, de nem csak a

⁷ MAGYAR Zoltán: Szent László a magyar néphagyományban. Osiris, Bp. 1998. 108.

⁸ LÁSZLÓ Gyula: A Szent László-legenda középkori falképei, Budapest, 1993. 33.

⁹ MATOLCSI János: Táltosló az Izsák-Balázspusztai honfoglalás-kori sírban. Cumánia IV.

¹⁰ GÁL Péter – MOLNÁR V. József: Idvezlégység kegyelmes Szent László kerály, Magyarországnak édes oltalma. Lénia, Érd, 1999. 382. old.

¹¹ LÁSZLÓ Gyula: 50 rajz a honfoglalókról. Móra, 1982.

¹² TOTTH Endre – SZELÉNYI Károly: A Magyar Szentkorona Kossuth 2000. 40.

napi, hanem a világ keletkezésének az ideje. Itt jelenik meg a sűrűsödésből az első kettős-spirál.

A szájrész a kiteljesedés, a nap eljövetele. A tülök szájnnyílása réz szalaggal szegélyezve, és domborított szarulemez tetővel ellátva. A fedél lezárja az öblös nyílást, de csak azért, hogy kinyithassuk és így feltárulkozzon bőség-szarunk, ránk ömölhessen szent királyunk nemes eszmeisége. Közepében a „fekete lyuk” a sűrűsödés, a bimbó, a következő, másik dimenzióba induló élet lehetősége. Szimbóluma a nem láthatónak, az elképzeltnek, a hitnek, utalva az örök körforgásra. Egyben jelenti, rajtunk kívül csak a sötétség.

A szaru világos részén a nap útját követő mondahős,¹³ Szent László képi jelenései, a máig sugárzó monda világán keresztül.

A tülök rajzai.

A tülök rajza, az eredeti ezüst kürtnek megfelelően, van felosztva, azaz körkörösen, egymás alatt elhelyezkedő sávokban, szintekben.

A rótt írás-sorok felülről lefelé, jobbról balra olvasva:

„Idvezléggy kegyelmes Szent László kerál”.

„Csillagok közt fényességes csillag”.

„Szíz Máriának választott vitéze”.¹⁴

Az események kezdete, a világ születése, a kerekeknél indul. A rajzok történése kronológiai sorban, alulról felfelé balról jobbra olvasandó. Így mint egy keleti olvasómalmon, forog-forog az imádság, segítve révülésünket.

Az első szín. A DNS kettős-spirál, a kezdetek kezdete.

A második szín. Ez az, a kezdet, utalás hun, szkíta ősökre. Szent László vállalta Atilla örökségét, a keleti Napba-öltözött Boldogasszony kultuszát. Alakját körül hálózza a hun-avar mítosz rengeteg vonása. Ezért kerültek az Attila szablya oroszlánjai, szörnyecskei a tülök kezdő pontjára¹⁵.

A harmadik negyedik szín. A kerlési ütközet legendája.

A harmadik szín. A kerlési ütközet üldözés jelenete.

¹³ GÁL Péter – MOLNÁR V. József: Idvezléggy kegyelmes Szent László kerály, Magyarországnak édes oltalma. Lénia, Érd, 1999. 299. old.

¹⁴ Ének Szent László királyhoz, Peer-kódex, XV-XVI. Század.

¹⁵ BAKAY Kornél: Magyaroknak lenni büszke gyönyörűség! Kráter, Pomáz, 2004. 174.

Végül Boldog László herceg megpillantott egy pogányt, aki lova hátán egy szép magyar leányt hurcolt magával. Szent László herceg tehát azt gondolta, hogy az a váradi püspök leánya, és bár súlyosan meg volt sebesülve, mégis gyorsan üldözőbe vette lova hátán, amelyet Zugnak hívott. Már-már elérte és lándzsájával csaknem le is szúrta, de mégsem sikerült neki, mert sem az ő lova nem vágtatott gyorsabban, sem amazé nem maradt le egy kicsit sem, hanem körülbelül karnyújtásnyi távolság volt lándzsája és a kun háta között. Odakiáltott hát Szent László herceg a leánynak, és ezt mondta: „Szép húgom, ragadd meg a kunt az övénel, és vesd magad a földre!” ...

...A szent herceg azután sokáig birkózva vele megölte, átvágván az inat....¹⁶

Történelmi tény, hogy 1068-ban, Gyula besenyő vezér Osul főembere a Moldvában lakó besenyőkkel („kunokkal”) és az úzokkal a borgói szoroson át Erdélybe, onnan a meszesi kapun át, pusztítva Biharig hatol, majd Szatmáron át a Szamos mentén visszatér Erdélybe, ahol Salamon király, Géza és László hercegek a kerlési (vagy cserhalmi) ütközetben (Doboka vm) szétszórják seregét. Az események két fontosabb színhelye Bihar vára és vidéke valamint a meszesi kapu (gyepű) bejáratánál fekvő Kerlés (Chirales) község határában emelkedő Cserhalom.

A kerlési csata képzőművészeti megfogalmazásában mindenképpen mérvadó mintakép a Képes Krónika egyik P betűbe foglalt miniatúrája¹⁷, valamint a Bécsi Egyetem Magyar Nemzetének (diákjai) első anyakönyvének (Matricula Nationis Hungariae I. 1453-1629) és Thuróczy János Chronica Hungarorum ausburg I, 1488 –as kiadása¹⁸ képei. Legfontosabb forrást a XIX. században felfedezett Erdélyi templomok freskó adják.

László Gyulára hivatkozva, ez a jelenet ősi magyar mondavilág leghatalmasabb szimbóluma. Nem akármilyen küzdők harca ez, hanem táltosok viadala. Kozmikus erők, a világot formáló világosság, illetve a sötétség, más síkon a kereszténység és a pogányság megszemélyesítői, harcosai. Itt tehát szakrális jellegű küzdelemről van szó.

Párhuzamként említhető az a magyar mese, melyben a fehér és fekete táltos, fehér és füstös bikává változva küzd meg az égben, dörgés és villámlás

¹⁶ A Képes Krónika latin eredetijének magyar fordítása. Helikon 1987. [102], [103]. 28.

¹⁷ Képes Krónika latin eredetijének Magyar fordítása, Helikon, Békéscsaba 1987. eredeti lapok: 72. oldal.

¹⁸ HUSZKA József, a rajzoló gyűjtő. Néprajzi Múzeum, 2006. 86.

közepette, s a fekete bika csak úgy győzhető le, ha a kapára, ásóra kapott emberek elvágják az Achilles-inát.

Szent László ezen legendája, tehát voltaképpen keresztény mezbe öltöztetett régi keleti mítosz. Ezt a szimbólum sort képviselik a jelenetben megformázott nap és hold arcú küzdő felek.

A negyedik szín. A kerlési ütközet birkózás, lefejezés, fejbenezés (révülés, hálaadás) jelenetei, amelyek a templomi freskótöredékekről köszönnek vissza.

Az ötödik szín. László herceg 1040 táján született, atyja I.Béla, édesanyja a lengyel Rikéza. Latin műveltségű, kiváló diplomáciai érzékű, kiváló katona, délceg, 190 cm feletti testmagasságú, szép arcú ifjú, ragyogó jelenség. Nem alaptalanul nevezték király korában rex elegantissimus-nak.

Midőn II. Szilveszter pápa Szent Istvánnak a korona mellett az apostolság jelét, a kettős-keresztet is elküldte, így szólt Asztrik püspöknek: „Én apostoli vagyok, ő viszont méltán Krisztus apostola, ha Krisztus annyi népet térített meg általa. Ezért rendelkezésére bízuk, miként az isteni kegyelem őt oktatja, az egyházaknak s népeiknek mindkét törvény alapján történő igazgatását”.¹⁹

Ez az apostolság öröklődött az Árpádokra, s jele fenn maradt címerünkben mai napig. Szent Lászlót az apostoli kettős kereszt címerpajzzsal és kétélű-pallosával, fokosával, némely ábrázoláson országalmával azonosítjuk.

A Szentháromság, Szent Péter és Pál apostolok és Szent Egyed hitvalló tiszteletére szentelt bazilikát, középkori Európa egyik legnagyobb építményét²⁰, László király (1077-1095) alapította, a felnagyelt Koppány nagyapa székhelyén, Somogyváron.

A helyhez való kötődés, mint ősi birtok, az elődök emlékének megőrzése, eszmeiségük tiszteletben tartásának kinyilvánítása, vezetett a „szarvas-mentő” Szent Egyed oltalmába ajánlott szent hely felépítéséhez.

„Egyedet már ifjú korában szentként tisztelték, s ő alázatosságból a pusztát választotta, ahol egy szarvas táplálta tejével. Egyszer a király arra vadászott és emberei e szarvast üzőbe vették, amely Egyed barlangjába menekült. Egyed imádkozott táplálójáért, s a szolgák nem tudtak közelébe férközni. Harmadnap maga a király jött

¹⁹ Gál Péter – Molnár V. József: Idvezléggy kegyelmes Szent László kerály, Magyarországnak édes oltalma. Lénia, Érd, 1999. 14.old.

²⁰ BAKAY Kornél: Szent László király somogyvári apátsága; Székesfehérvár.

a szarvas elejtésére; egyik szolgája nyilat lőtt a barlangba, amely a szarvast testével oltalmazó Egyedet találta el. A király megrendült, a barlang helyére klastromot rakatott, s a fölépült Egyedet tette fejedelméül. Az egyik vasárnapon, amikor a királyért szolgált misét, megjelent neki az Isten angyala cédulával a kezében, amelyen ez állt: a király bűneit Egyed érdeméért Isten megbocsátja.”²¹

„Pannóniában az Úr megtestesülésének 1091-ik évében, annak VIII. indicatiojában dicsően uralkodó László nevű királya idejében az egyház egy királyi apátsággal gyarapodott. Azt a helyet pedig, melyet isten szeplőtelen egyháza részére kiválasztott Simichnek nevezik, mely egyike az ország legelőkelőbb városainak (nobilissima urbium terrae).” Szent László a somogyi bencés apátságot a dél-franciaországi Saint Gilles-i Szent Egyed monostornak rendelte alá, sőt több mint egy évszázadon keresztül csakis francia apátot választhattak a szerzetesek.²²

A csodaszarvas már korábbi időkben, a váci templom alapításakor megjelenik, Szt László mondakörében, de élt ez a legenda a somogyi nép körében is.

A váci legenda:

És mikor ott álltak Vacia táján, ahol most Szent Péter apostol egyháza van, egy szarvas jelent meg nekik, agancsa telis-tele volt égő gyertyákkal, és futni kezdett előlük az erdő felé, és megállt azon a helyen, ahol most a monostor van. Midőn a vitézek rányilaztak, a Dunába vetette magát, és többé nem látták. Ennek láttán így szólt Boldog László: „Valójában nem szarvas volt ez, hanem Isten angyala.” És szólott Geysa király: „Mondd meg nékem, szeretett testvérem, mit jelentettek a szarvas agancsán látott égő gyertyák.” Felelt Boldog László: „Nem agancsok azok, hanem szárnyak, és nem égő gyertyák, hanem ragyogó tollak, s azért állt meg ott, mert megjelölte a helyet, hogy a Boldogságos Szűznek ott építtessünk templomot, s ne másutt.”²³

A somogyi változat:

„Eccer is, ez mán életének vége felé vót, vadászik a Kegyes László egy szépséges erdőben. Megpillant egy bakszarvast, de lehetett annak mán tíz-tíz ág is egy-egy szarván, olyan szép szarva vót annak, mint az oltári karos gyertyatartó.

²¹ GÁL Péter – MOLNÁR V. József: Idvezléggy kegyelmes Szent László kerály, Magyarországnak édes oltalma. Lénia, Érd, 1999. 409. old.

²² BAKAY Kornél: Előzetes jelentés a somogyvári bencés apátság 1972-73 évi feltárásáról

²³ Képes Krónika latin eredetijének Magyar fordítása, Helikon, Békéscsaba 1987. [124]. 34. old.

*Kapja Kegyes László a puskáját, meg akarja löni a szarvast, de megszólal a szarvas, de akkor már kiejtette a keziből a puskát, úgy nézett rá s aszongya: Ne lőjj meg engem Kegyes László. Nem vagyok én szarvas állat, angyal vagyok ám, mi urunk Jézustól tehozzád követ a mennyeknek országából. Nézi László a szarvast s hát Uram Isten egybe tiszta fehérré változik az, a két szarva tíz-tíz ágán kigyullad tíz szép fejér angyalszárny. Térdre esik László, aszongya: Mi az én Uram, Jézus Krisztusom parancsolatja? Aszongya az angyallá vált szarvas: Építs ezen a helyen templomot, hogy legyen miben imádjanak a népek. Osztán ha felépült a templom, hát hóttod után abban legyen a te testednek csendes nyugalma.*²⁴

Az égi jutalom ígését kapja meg Szent László a somogyi csodaszarvastól.²⁵

A bazilikát, 1972 és 1989 közötti nagyszabású régészeti ásatásokon nagyobb részt feltárták. Ma nemzeti kegyhely lett, noha tudjuk, hogy nagy királyunk földi maradványait még a XII. században Nagyváradon újra temették

Mindazok, akik számára a magyar nemzeti szellemiség ősi gyökerei szentek, hajtsanak fejet Koppány somogyvári emlékműve előtt, aki nem pogány bűnöző volt, hanem nemzetünk más utat kereső mártírja.

A mogyoródi csatát szimbolizálja, a mellére szaladó hölgymenyét.

*„László herceg pedig, magas lován ülve, az övéinek buzdítása és bátorítása végett körbe-körbejárt a hadsereg előtt. Amikor lándzsájával megérintett egy túskebokrot, lándzsájára csodálatos módon egy hófehér menyét telepedett, majd végigszaladva rajta, a keblére jutott”*²⁶

Nagy Lajos vereti először szent László képét aranypénzeire, és az érem másik oldalára, Szűz Máriát. Ez így valósul meg az ivótülkön is.

Ez a másik kép ugyan egynek látszik, de jelentésileg több gondolatot szimbolizál. Nagy Boldog Asszony, Szűz Mária ölében a herma. Felette az angyalok tartják a neki ajánlott szentkoronát. Az angyalok többször is megjelennek a legendákban. Így Vácnál Géza király feje felett tartott koronával, amit csak László lát, vagy a Képes Krónika Szent László megkoronázása képen, Pozsonyi bajvíváson lángoló kardal a kezében, amit meg csak Salamon látja. A Nagy Boldog Asszony csak mellkép, ölelő karjaiban a herma, szimbolizálva a lelkeséget, amit anya adhat

²⁴ BARNA Gábor: Szent László és Somogyvár. Kaposvár, 1992. 122. old.

²⁵ GÁL Péter – MOLNÁR V. József: Idvezlégly kegyelmes Szent László kerály, Magyarországnak édes oltalma. Lénia, Érd, 1999. 310. old.

²⁶ Képes Krónika latin eredetijének Magyar fordítása, Helikon, Békéscsaba 1987. [121]. 33. old.

fiának Krisztusnak, Lászlónak. Hogy teremtő, termő anya, az a füstös fazékból kinövő életfa mutatja.

A Patrociniumi csoda legendája.

„A székelyek az Úr 1345-ik évében vízkereszt táján egynéhány magyarral kiszállván a tatárokra, számtalan pogányt kardra hánytak. A harc három álló napig tartott. És beszélnek, hogy míg az öldöklés folyamatban volt, Szent László király fejét a váradi egyházban sehol sem találták. Az egyház őre negyednap újból bement keresésére, akkor már ott volt szokott helyén, de átizzadva, mintha élve, nehéz munkából vagy forróságból tért volna vissza. Az őr elmondta a csodát a kanonokoknak és egyéb jámbor embereknek, egy öreg tatár pedig megerősítette állítását. Azt beszélte ugyanis, hogy őket nem a székelyek és a magyarok verték meg, hanem ama László, akit mindig segítségül hívnak. És a többi tatár szintén bizonykodott, hogy mikor a székelység rajtok ment, egy hatalmas termetű vitéz járt előtte, magas lovon, fejében arany korona, kezében szekerce, és mindnyájunkat elfogyatott rettenetes csapásaival és vagdalkozásaival. A vitéz feje fölött pedig a levegőben egy szépséges asszonyszemély tündöklött csodálatos fényességben, fejében arany korona. Világos ebből, hogy a székelyeket Krisztusért harcoltukban maga a Boldogságos Szűz Mária és Szent László segítette a pogányok ellen, akik saját erejükbe és sokaságukba vetették bizodalmaikat.”²⁷

A két kép között a váci és a somogyvári szarvas-csodák szarvasai, szájukból előtörő burjánzó erdőség, legendafolyam. Esetenként angyallá válnak, vagy agancsuk karos templomi-gyertyatartóvá változik. De emlékezhetek a hazai földből előkerült „pajzs”-díszekre (Zöldhalompusztá), vagy Hunor és Magor szarvas üldözésére.

Az hatodik szín. Szt. László jelzői közül ismerjük a „bátor László” használatot. A bátor képi megjelenítése az oroszlán, ami a koronázási jogarról és a szent korona képeiről, a madár (madar – magyar) a koronázási palástról visszaköszönő szimbólum.

²⁷ Szt. László legendáink eredetéről. Horváth Cirill, Bp.1928.

Köszönetnyilvánítás a fém-munkákban segítőknek.

Köszönetemet fejezem ki azoknak a barátaimnak és barátaiknak, akik a fém munkákban segítségemre voltak.

Falusi Béla fazekasmester készítette, agyagból a lovat,

Sütő Ferenc művésztanár készítette az agyag-ló másolatát, a viaszlovat,

CASTER Kft. Budapesten öntötte a réz-lovat,

Gschwindt András ötvös-mester cizellálta a réz-lovat és készítette a tülök szájnnyílására a „koronát”, a fedél fémrészeit.

Összefoglaló.

A dolgozatomban, az ivótülok elkészítéséhez és szellemi tartalommal való feltöltéséhez használt források köre, valószínűleg nem teljes. A mozaikszerűen felvillantott képek bennem kialakítottak egy olyan képet, amely elvezetett a Szent Lászlónak ajánlott, ivótülok megalkotásához. A történelmi áttekintés segített nyomon követni életét és szellemének csillagszóró fénye megvilágította korának, mára homályba vesző erkölcsét. Magamévá tettem a bencés atyáktól átvett mondatát: Ora et labora. – imádkozz és dolgozz

Koppány nagyapjához való kötődése elgondolkodtatott. Ki a pogány a népi hitvilágban? Nem a másvallású, nem a megkeresztelkedés előtt még ősvallású. Pogány az, ki káromkodik vagy hazudik, családot ront házasságtöréssel, alkoholizmussal, abortusszal. Pogány az, ki világot tesz zűrzavarossá, ki hatalmát a nép lezüllesztésére használja; ki a népet erővel vagy hamis törvényekkel kifoszt. Pogány az, ki meg akarja törni népünk hitét, tömeggé akarja alacsonyítani.

A nemes élteti népének hagyományait, gondot fordít eredetének kutatására, megismertetésére. Mindent elkövet, hogy a „tudás”, a „mag” nemzete felemelkedjen, öntudata, erkölce megmaradjon és erősödjön. Szent László, a nép még éber tagjainak lelkében rejtőzködik. Vállaljuk fel büszkék a somogyvári királysírt, ami ereklyés szent hely, nemzeti emlékhely, magyar zarándokhely. Nemzeti lelkünk arany szelencéje.

„Szent László királyunk, fényes csillagunk,
Kérünk Téged vigyázz reánk oly nagyon
Fent is, lent is, kint is, bent is, itt is, ott is, most is.”²⁸

²⁸ Nagyváradi környéki néphagyományból Gyűjtötte: NAGY Sándor, 1967

Irodalomjegyzék.

- Agócs Gergely szerk. A duda, a furulya és a kanásztülök: magyar hangszeres zene folklórja. Bp. Planétás, 2001.
- Arany János balladái. Szépirodalmi, 1974. 115.
- Babik József: Szent László király élete és tettei 1892
- Bakay Kornél: Az Árpádok országa. Budapest, 2002.
- Bakay Kornél: Feltárul a múlt. Múzsák, 1989. 279-280.
- Bakay Kornél: Magyaroknak lenni büszke gyönyörűség! Kráter, Pomáz, 2004.
- Bakay Kornél: Őstörténetünk régészeti forrásai I. Budapest 2004.
- Bakay Kornél: Szent László király somogyvári apátsága; Székesfehérvár.
- Barna Gábor: Szent László és Somogyvár. Kaposvár, 1992.
- Bécsi Egyetem Magyar Nemzetének (diákjainak) anyakönyve (Matricula Nationis Hungariae I. 1453-1629)
- Biró József: Nagyvárad barokk és neoklasszikus művészeti emlékei 1932
- Bunyitay Vince: A nagyváradai lat. szert. székesegyház 1880
- Bunyitay Vince: A váradai ősz székesegyház
- Bunyitay Vince: Schematismus historicus 1896
- Dr. Némethy Gyula: A nagyváradai római katolikus székesegyház
- Dümmert Dezső: Az Árpádok nyomában. Panoráma, 1977.
- Elvira H. Tóth – Attila HORVÁTH: Kunbábony. Kecskemét 1992
- Gaal Mózes: Magyar hősök és királyok. Kossuth, 1992.
- Gál Péter – Molnár V. József: Idvezlőgy kegyelmes Szent László király, Magyarországnak édes oltalma. Lénia, Érd, 1999.
- Himnusz Szent Lászlóról. Vigilia 1940, Ford: Csanád Béla, A zágrábi breviáriumból, 1408.
- Huszka József, a rajzoló gyűjtő. Néprajzi Múzeum Budapest 2006.
- Huszka József: A Szent László legenda székelyföldi falképekben. (AÉ, V. 1889)
- Huszka József: A Magyar turáni ornamentika története. Budapest, 1994.
- I.B. Brasinszkij: Szkíta kincsek nyomában. Helikon Kiadó 1979. 25.
- Ignác Rózsa Ünnepi férfiú. Püski, Budapest, 1989.

Jankovics Marcel: Jelkép – Kalendárium. Csokonai, 1997.

Károli Gáspár: Szent biblia, Budapest, 1929.

Képes Krónika latin eredetijének Magyar fordítása, Helikon, Békéscsaba 1987.

Kristó Gyula – Makk Ferenc: Az Árpád-ház uralkodói. 1996.

László Gyula: A Szent László-legenda középkori falképei, Budapest, 1993.

László Gyula: Őseinkről, tanulmányok, Gondolat Budapest, 1990.

László Gyula: 50 rajz a honfoglalókról. Móra, 1982.

Lengyel Dénes: Régi magyar mondák. Móra, 1991.

Salamon árulása (Képes Krónika nyomán) (Váci legenda). Szent László király hadjáratai, K.K nyomán. Szent László halála A Dubnici krónika nyomán. Szent László király utolsó győzelme A Dubnici krónika nyomán.

Lisznyai Kálmán: Palóc dalok. 1851.

Lukács Zsuzsa: A Szent László legenda a középkori magyar falkép festészetben Athleta pátriáé. Bp. 1980. 163-164.

Magyar Zoltán: Szent László a magyar néphagyományban. Osiris, Bp. 1998.

A kerlési kaland, A patrocínium csoda, Kun aranyak – Szent László pénze, A tordai hasadék, Csodás vízfakasztás, Szarvasok és bivalyok históriája, Szent László füve, Lovát táltosnak mondják, Sziklában megmaradó nyomok, Húshagyat, Szent László nemesei, Szent László szekere, Összehordott halom, sátorhalom.

Nemere István: Az Árpád-házi királyok kora. Anno Kiadó.

Pap Gábor: Hazatalálás. Püski, 1999.

Papp Lajos: Nagyvárad. Városismertetés 1943

Somogyi Győző: Magyar királyok arcképcsarnoka. Kaposvár, 2004.

Thuróczy János, Chronica Hungarorum. ford. Horváth János, Bp., 1978. [2001]

Tóth Endre – Szelényi Károly: A Magyar Szent Korona. Kossuth, 2000.

Trencsényi Waldapfel Imre: Mitológia. Gondolat, Budapest, 1974.

Ujkéry Csaba: Harangszó a vizek felett, Kaposvár 1992.

Unger Mátyás- Szabolcs Ottó: Magyarország története. Gondolat, 1976.

Vatikáni – Magyar Anjou Legendárium.

Vigilia 1940. Ford:Csanád Béla, A zágrábi breviárium, 1408.